

Łukasz Wesołowski*

Edukacja architektoniczna w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony na przykładzie wsi Swołowo

Swołowo village as an example of architectural education related to cultural heritage and its protection

Słowa kluczowe: Kraina w Kratę, Muzeum w Swołowie, edukacja architektoniczna o architekturze drewnianej, architektura drewniana pomorza

Key words: The Checked House Region, the museum in Swołowo, architectural education on wooden architecture, wooden architecture in the Pomeranian region

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe naszego kraju jest bardzo bogate i objawia się w wielu dziedzinach. Zachowane artefakty posiadają różną skalę i stan zachowania. Ze względu na rozwój regionalny posiadają swój unikatowy charakter związany z lokalnymi uwarunkowaniami. Narodowe Centrum Kultury we współpracy ze stowarzyszeniami architektonicznymi opracowuje programy wczesnej edukacji architektonicznej (Archi-przygody)¹, jednak ciężko jest prezentować obiekty budowlane wraz z ich złożonością, skalą i otoczeniem w szkołach. Dużo lepsze efekty przyniesie ich prezentacja fizyczna, jednak jest to materia trudna do koncentracji na ograniczonej przestrzeni. Część z nich zgromadzona jest w muzeach, skansenach a inne stanowią wyposażenie chronionych obiektów, takich jak chaty, pałace czy zamki. Obserwowany w muzealnictwie trend z przełomu XX i XXI wieku polegający na wprowadzeniu kontrolowanej interakcji pomiędzy użytkownikiem a obiektem wystawianym tchnął nowe możliwości w sposób prezentacji dorobku kulturowego. Przez lata pomijana była kwestia zachowania i podtrzymania umiejętności wykonywania przedmiotów tradycyjnych, opanowania rzemiosła z wykorzystaniem minionych maszyn, jak również, przydatne przy konserwacji, techniki i technologie rzemieślnicze. Prezentacja tych umiejętności może być

1. INTRODUCTION

The cultural heritage of our country is very rich and manifests itself in many areas. Surviving artefacts differ in scale and preservation status. Thanks to regional development, they have their own unique character tied to the local context. The National Centre for Culture (Narodowe Centrum Kultury) is working with architectural associations to develop an educational programme for young learners (Archi-przygody)¹. It is very difficult to present buildings with all their complexity, scale and surroundings in schools. Much better results can be achieved when materials are physically presented, but this is difficult to achieve in a limited space. Some of the materials are to be found in museums, or open-air museums. Others are also part of the furnishing of protected buildings, including village houses, palaces and castles. The trend observed in museums at the turn of the 21st century of introducing interaction between the user and the building structure has generated interest as to the new ways of presenting heritage resources. For many years, preserving and maintaining skills related to making traditional objects was ignored, as was the mastering of crafts using machines from yesteryear. Such handicraft methods and technologies are also relevant to heritage conservation.

* dr inż. arch., Instytut Projektowania Budowlanego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr inż. arch., Institute of Building Design, Faculty of Architecture, Krakow University of Technology

Cytowanie / Citation: Swołowo village as an example of architectural education related to cultural heritage and its protection. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2017;51:104-113

Orzymano / Received: 18.03.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 02.04.2017

doi:10.17425/WK51SWOLOWO

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

wykorzystana do uatrakcyjnienia przekazu i zbudowania zainteresowania u różnych grup wiekowych wśród zwiedzających. Pewnego rodzaju trudnością jest użytkowanie i jednoczesna ochrona przedmiotów, jednak jeżeli dotyczy prostych i powszechnych niegdyś rzeczy, zachowaniu może podlegać funkcjonalność, a nie oryginalna tkanka. W oczywisty sposób do tego rodzaju prezentacji nadają się jedynie wybrane, licznie występujące obiekty z wyłączeniem jednostkowych, wyjątkowych i niepowtarzalnych egzemplarzy oraz dzieł sztuki. Ze względu na swój wyspecjalizowany inżynierski charakter, zajmowaną powierzchnię oraz długowieczność szczególnie trudne do prezentacji interaktywnej są dzieła architektoniczne. Wymagają ogromnych nakładów finansowych, są ściśle związane lokalizacją oraz w wypadku odtworzenia z użyciem tradycyjnych technik i materiałów wymagają indywidualnego podejścia z pominięciem normatywów narzuconych przez Instytut Techniki Budowlanej (ITB). Jeżeli jednak możliwe jest korzystanie z obiektów istniejących, dodatkowo występujących w szerszym, również cennym kontekście architektonicznym, możliwe jest kompleksowe podejście do tematu ochrony i prezentacji dziedzictwa kulturowego przez udostępnienie otoczenia żywej, funkcjonującej struktury, jaką jest ulica, miejscowość czy region. Takie podejście pozwala zaoferować bardzo szeroki zestaw usług edukacyjnych z możliwością ukazania cyklicznych i okolicznościowych wydarzeń, procesów, technik i materiałów, które minęły lub zostały zastąpione.

2. MUZEUM KULTURY LUDOWEJ POMORZA W SWOŁOWIE

Muzeum Kultury Pomorza w Swołowie jest oddziałem Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku. W roku 1997 wieś zyskała miano stolicy „Krainy w Kratkę” – marki turystycznej przejętej po zorganizowanej w Słupsku pod takim tytułem wystawy fotografii prezentującej tradycyjną architekturę wsi Pomorza². Projekt zrzeszający różne podmioty związane z pielęgnacją kultury i architektury regionu posiada bardzo bogatą ofertę poznawczą. Swołowo znajduje się w centrum geograficznym tego przedsięwzięcia również ze względu na swój niepowtarzalny charakter, wartość kulturową i wielkość założenia. Miejscowość leży na terenie Pomorza Środkowego w odległości 14 km na zachód od Słupska. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z 1230 roku, kiedy to została nadana zakonowi joannitów przez księcia sławieńskiego Racibora. O wcześniejszym osadnictwie w tym rejonie w świadczą znaleziska z czasów rzymskich z prac wykopaliskowych prowadzonych w latach 30. i 40. XX w., które można podziwiać w muzeum w Koszalinie. W późniejszych wiekach tereny te należały do szlachty pomorskiej (m.in. wieś była własnością rodzin von Below, Glasenapp, von Schwave), a później przeszły pod Zarząd Dóbr Królewskich w Słupsku. Reformy z połowy XIX w. zapoczątkowały intensywny rozkwit wsi w regionie, w tym również Swołowa³. Podczas II wojny światowej wieś nie ucierpiała. Po niej

Presenting these skills can make heritage communications more attractive and generate interest among different visitor age groups. A difficulty in this regard relates to reconciling use and preservation of tools. But if the focus is on simple and at one time universal artefacts, then it is the functionality not the material that needs to be preserved. It is clear that such presentations require choosing artefacts that are common, which means excluding single, exceptional and unique artefacts and works of art. Interactive presentation of architectural structures is especially difficult due to their specialised engineering character, the space involved and their long history. Such structures require large financial outlays, are closely connected to their location, and where restoration involves deployment of traditional techniques and materials, an individualised approach is required, which does not comply with the IBT (Institute of Building Technology) norms. But where there is a possibility of using buildings, which constitute part of a wider architectural context of value, a systemic approach to protecting and presenting cultural heritage can be deployed based on presenting a living, functional structure, such a street, location or region. Such an approach offers a wide range of educational possibilities exploiting the potential of cyclical or context-related events, processes, techniques and materials, which are no longer used or which have been replaced.

2. THE SWOŁOWO MUSEUM OF POMERANIAN FOLK CULTURE

The Museum of Pomeranian Culture in Swołowo is a branch of the Museum of Central Pomerania in Słupsk. In 1997, the village came to be known as the capital of the ‘Checked House Region’ – a tourist brand adopted following a photographic exhibition held in Słupsk under the same title, which presented the traditional architecture of Pomeranian rural areas². The project brought together different organisations involved in conserving culture and architecture in the region and offers rich educational offer. Swołowo is at the centre of this undertaking because of its geographical location, unique character, cultural value and size. The village is located 14 km to the West of Słupsk in the Central Pomeranian region. The earliest references to the village date back to 1230, when Prince Racibor of Sławno (Schlawe) granted the village to the Order of St. John. Evidence from archaeological digs in the 1930s and 1940s attesting to earlier settlement dating back to Roman times can be viewed in the museum in Koszalin. In later centuries, the lands belonged to Pomeranian nobles (the village was owned by von Below, Glasenapp and von Schwave families), only to be transferred later to the Crown Land Estate managed from Słupsk. Reforms in the mid-19th century marked the beginning of intensive village development in the area, including also Swołowo village³. The village was unaffected by WW2. After the War, the region was set-

Ryc. 1. Prezentacja obszaru Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie na terenie obiektu – archiwum autora

Fig. 1. Presentation of the area covered by the Museum of Pomeranian Folk Culture in Swołowo – author's archive

Ryc. 2. Jeden z eksponatów muzeum – mapa katastralna wsi Swołowo autorstwa mierniczego Schulza z 1832 r. – archiwum autora

Fig. 2. One of the Museum exhibits – cadastral map of Swołowo village prepared by surveyor Schulz in 1832 – author's archive

tereny Swołowa zostały zasiedlone przez mieszkańców białostockizny, kielecczyny, rzeszowszczyzny i kresów wschodnich⁴. Wieś posiada niezmienny owalnicowy, średniowieczny układ przestrzenny (ryc. 1), co jest obecnie jednym z nielicznych zachowanych przykładów tego typu w Europie. Pod koniec XX w. opracowano na zlecenie ślupskiego konserwatora zabytków karty konserwatorskie dla kilkunastu obiektów we wsi. Zinventaryzowano blisko 70 obiektów o wartościowym charakterze, a większość z nich przedstawia przykłady tradycyjnych, ponadstuletnich zabudowań chłopskich o drewnianej konstrukcji szkieletowej. Substancja o tak unikatowym potencjale stała się punktem wyjścia do starań o utworzenie Muzeum Kultury Pomorza i pozyskania funduszy unijnych. Wieś jest nadal zamieszkała, a obiekty posiadają zróżnicowaną strukturę własności. Ze względu na wiekowy charakter budynków i znaczący koszt remontów budowlanych często dochodzi do niekoordynowanych napraw z użyciem współczesnych materiałów i technik budowlanych. Osłabia to potencjał kulturowy Swołowa, jednak poza nielicznymi interwencjami jest procesem odwracalnym. Pierwszym obiektem poddanym interwencji była „zagroda Albrechta” figurująca pod numerem „8” w spisie wsi Swołowo. Obiekty

tled by migrants from Białystok, Kielce, Rzeszów and Eastern Borderlands regions⁴. The village has an oval medieval spatial arrangement, which remains intact (fig. 1) and is today one of only a few such examples in Europe. By the end of the 20th century, the Ślupsk Heritage Conservation officer had commissioned conservation inventories for a number of buildings in the village. Inventories have been completed for nearly 70 heritage buildings. Most are over 100 years old and represent old wooden-frame peasant buildings.

The buildings represented a unique potential which provided a point of departure for establishing the Museum of Pomeranian Culture and securing EU funds for this purpose. People continue to live in the buildings. The village is characterised by a diverse ownership structure. As the buildings are more than a century old and renovation work is expensive, many uncoordinated building repairs are carried out using contemporary materials and building technology. This weakens the cultural potential of Swołowo, but is largely a process that can be reversed aside from a few cases. The first building to be restored was the ‘Albrecht’s Farmstead’ which appears under no ‘8’ in the inventory of Swołowo village. The buildings making up the farmstead were listed in the heritage building register of the Pomeranian Voivodeship further to decision of 21.07.1998 at number A-1931/367/1–4. An inventory and conservation documentation was completed in 2001 and a year later perpetual usufruct of the farm was transferred to the Museum of Central Pomerania. Following the building reconstruction completed in the period 2006–2008, the farm was opened to visitors. The activities were delivered as part of Phase 1 of the project ‘Strengthening the tourism potential of the Checked House Region – reconstruction of the Albrecht’s Farmstead in Swołowo’, funded under the EU-financed Voivodeship Regional Development Operational Programme (ZPORR) for 2004–2006.

The farmstead is an example of a typical four-sided farm belonging to a wealthy peasant and constitutes a typical example of 19th and 20th century farm buildings in the Pomeranian Region. Entry to the farmyard was through a gate building. On one side was a livestock building and a barn on the other. A residential building was located further into the farmyard – a building with a wide frontage belonging to a wealthy farmer. The furnishing and equipment restored, aside from a few items, are in good technical condition and continue to be used. There are no multi-media facilities, full authenticity being the attraction of the place. The youngest visitors can play with toys from earlier times in historical interiors, just like children did in the 19th century.

The next phase of the project began in 2007 – Phase II under the Regional Operational Programme (RPO) 2017–2013. Several interventions were carried out under the project, which significantly strengthened the newly established museum. Buildings were translocated to the site, including an outhouse with a bread

wchodzące w jej skład zostały wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego decyzją z dnia 21.07.1998 w pozycji A-1931/367/1-4. W 2001 roku dokonano inwentaryzacji i sporządzenia dokumentacji konserwatorskiej, a rok później przekazano w użytkowanie wieczyste działkę z zagrodą na rzecz Muzeum Pomorza Środkowego. W latach 2006 do 2008 dokonano rekonstrukcji budynków i udostępniono obiekt zwiedzającym. Działania prowadzone były w ramach I Etapu projektu ZPORR 2004-2006 r. „Wzmocnienie potencjału turystycznego Krainy w Kratę – rekonstrukcja Zagrody Albrechta w Swołowie”.

Zagroda jest przykładem typowej czworobocznej zagrody zamożnego chłopa i stanowi typowy przykład zabudowań rolniczych występujących w rejonie Pomorza w XIX i XX w. Wjazd na dziedziniec wewnętrzny odbywał się przez budynek bramny. Po jego bokach znajdowały się budynek inwentarski i stodoła. W głębi podwórza zlokalizowany był budynek mieszkalny – chałupa bogatego chłopa szerokim frontem. Odrestaurowane wyposażenie poza nielicznymi egzemplarzami jest w użyciu i dobrym stanie technicznym. Brak tu multimedialnych stanowisk, jednak atutem jest pełna autentyczność. Najmłodsi zwiedzający mogą pobawić się zabawkami z epoki w ówczesnych wnętrzach i postawić się w roli dziecka z XIX w.

Od roku 2007 realizowany był kolejny etap projektu – II Etap – RPO 2007-2013. W jego ramach zrealizowano

Ryc. 3-5. Niektóre z zabudowań i obiektów na terenie muzeum – archiwum autora
 Fig. 3-5. Selected buildings and structures in the Museum – author's archive

szereg interwencji, które w znaczący sposób wzmocniły potencjał nowo powstałego muzeum. Translokowano m.in. budynek gospodarczy z piecem chlebowym, stodołę zagrodnika, kuźnię i budynek gospodarczy-lodownię. Wyremontowano stodołę bogatego pomorskiego chłopa, chałupę zagrodnika i budynek gospodarczy stolarni oraz odtworzono dom chlebowy⁵. Budynki użytkowe pełnią swoje podstawowe funkcje i wyposażone są w tradycyjne maszyny i urządzenia obsługiwane przez odpowiednich rzemieślników. Systematycznie wzbogacany jest stan posiadania i kompletowane jest wyposażenie pochodzące z zakupu lub darowizn na rzecz muzeum. W stodołach zorganizowane są wystawy stałe pokazujące nie tylko niegdysiejsze przedmioty, ale również aranżacje i opisy ukazujące dawną organizację życia we wsi i jego bogaty kulturowy charakter. Podkreślona została również zależność architektury regionu względem klimatu i warunków geograficznych charakterystycznych dla pasa łąd szerokości około 80 km wzdłuż brzegu Bałtyku. Ma ona wpływ na kształtowanie architektury, powszechność materiałów budowlanych, ale również na strukturę obszarów rolnych, gdzie historycznie pojedyncza zagroda to obszar o powierzchni 50 ha.

Przewaga dni wietrznych, długość okresu wegetacji roślin i krótka zima przy uwarunkowaniach glebowych były wyznacznikiem efektywnej wielkości gospodarstw. Część eksponatów jest interaktywna, zarówno w sposób multimedialny, jak i mechaniczny. Pokazują one prostotę zastosowanych rozwiązań technicznych i architektonicznych. Szczególnie cenne ze względu na edukację architektoniczną są stanowiska pokazujące poszczególne stadia pozyskiwania i tworzenia elementów składowych konstrukcji szkieletowej budynków, jak również sposobu ich montażu i wypełnienia pól pomiędzy drewnianą konstrukcją. Pozwala to zrozumieć powszechność tego typu rozwiązań ze względu na podstawowy budulec, jakim były drewno, trzcina i glina, oraz możliwość wznoszenia przez niewielką grupę niewyspecjalizowanych mieszkańców przy użyciu podstawowych narzędzi. Rozpiętości i kubatury tak budowanych obiektów są znaczne, co można zaobserwować na każdym kroku. Poszczególne elementy i narzędzia widoczne są również w kuźni i w stolarni, gdzie rzemieślnicy, a zarazem konserwatorzy zasobów wytwarzają metodami tradycyjnymi elementy niezbędne do bieżących napraw obiektów istniejących we wsi, jak również niezbędne do wznoszenia kolejnych budynków. Stworzone zostało także zaplecze do kultywowania tradycyjnego rękodzieła i folkloru, a ośrodek stał się centrum cyklicznych wydarzeń w okolicy i regionie. Organizowane są tu takie imprezy jak Dożynki Wojewódzkie, Święto Miodu, Szparagowe Święto (szparagi były niegdyś powszechnie wykorzystywane w kuchni pomorskiej), plener kowalski i wiele innych. Wszystkie wydarzenia odbywają się w naturalnej scenerii zagród i obiektów architektonicznych przy wykorzystaniu tradycyjnych procesów i narzędzi przez osoby posiadające bogate doświadczenie i wiedzę na ich temat. Otoczenie nie jest scenografią, a prawdziwą substancją, dzięki czemu możliwe jest dowolne i szeroko-

oven, a barn, a forge and an icehouse. A barn belonging to a wealthy peasant farmer from Pomerania, a farmer's house, a carpenter's workshop and a bakery were all restored⁵. The utility buildings are used accordingly to their basic functions and are equipped with traditional machinery and equipment, operated by relevant artisans. Equipment and furnishing collections are systematically expanded and supplemented through purchase or donations for the benefit of the museum. Barns are used for permanent exhibitions presenting not only artefacts, but also descriptions of how village life was organised in past times and its rich cultural character. The exhibits present the link between regional architecture and the climate and geography of the approx. 80 km wide land belt running along the Baltic Sea boundary. These conditions shape the architectural character, the use of building materials and also the agrarian structure, which historically involved an allocation of 50 ha of land for each farm.

The predominance of windy days, the length of the vegetative season and the short winter in relation to soil conditions taken together determined what constituted the most effective farm size. Some of the exhibits are interactive, making use of multimedia and mechanical arrangements. They present the simplicity of the technical and architectural solutions developed. Architectural education makes special use of exhibits showing the different stages of securing and creating the structural elements that make up the building frame, as well as construction methods and how the spaces between the wooden elements are filled. This helps visitors gain an appreciation for typical solutions based on the basic building materials, which were wood, reeds and clay, as well as the capability of a small group of non-specialised residents to use basic tools to construct or repair buildings. The scale and volume of buildings constructed in this way is considerable, which is evident everywhere. The various elements and tools can also be seen in the forge and carpenter's workshop, where artisans, who are also heritage conservationists, use traditional methods to produce elements needed for ongoing repairs of buildings in the village and also for constructing new buildings. A capability has been developed for nurturing crafts and folklore, and the centre has become a focus for regular events in the area and in the region as a whole. Events organised here include: the Regional Harvest Festival, Honey Festival, Asparagus Festival (asparagus was once common in Pomeranian cuisine), location for blacksmithing activities and many others. All events take place in the natural surroundings of the farm buildings, involving traditional processes and tools used by people with vast experienced and specialist knowledge on them. The surroundings are not just decoration, but authentic structures, which can be adapted in many ways to the educational needs of different age groups and different interests of visitors. Contemporary trends focused on searching out traditional values and nurturing heritage mean that sites of

kie ich wykorzystanie w zależności od grupy wiekowej i poziomu zainteresowania zwiedzających. Biorąc pod uwagę współczesne trendy ku poszukiwaniu wartości tradycyjnych i kultywowaniu dziedzictwa, obiekty tego typu stwarzają niepowtarzalną okazję do wpływu na edukację, szczególnie młodych ludzi. W ofercie usługowej skierowanej do nauczycieli i szkół znajduje się kilkanaście pozycji tematycznych warsztatów i wycieczek. Każda z nich odbywa się w autentycznych wnętrzach budynków i zagród, gdzie głównym tematem są zainteresowania kulturowe (muzyka, życie w zagrodzie sto lat temu, kulinaria, życie i hodowla zwierząt). Poprzez poznawanie i doświadczanie problemów i sytuacji występujących w funkcjonującej zagrodzie chłopskiej z XIX i XX wieku możliwe jest współuczestniczenie i indywidualne dostosowanie programu zwiedzania do potrzeb konkretnej grupy. Sytuacje te w większym stopniu sprzyjają przekazywaniu wiedzy na temat funkcjonowania niegdysiejszych tradycyjnych obiektów rolniczych w regionie.

Stają się one pretekstem do odkrywania tajemnic związanych z architekturą i urbanistyką, przy okazji uświadamiając złożoność ról społecznych i zalety współdziałania. Dostępne w Swołowie zaplecze jest również wykorzystywane do edukacji personelu innych placówek dysponujących zasobami zabytkowymi – zarówno komercyjnych, jak i prywatnych. Możliwe jest kształcenie cieśli i kowali w dziedzinie pracy metodami tradycyjnymi służącej do bieżącego utrzymywania dobrostanu powierzonych im obiektów, jak również do świadczenia usług

this type provide a unique opportunity for education, especially among young people. Educational offers for teachers and schools include dozens of possibilities for thematic workshops and field visits. Each one is organised in an authentic interior of a building or farm, with a cultural theme as the main focus (music, life on the farm 100 years ago, food, life and animal husbandry). Learning about and experiencing the problems and situation of a farm functioning in the 19th and 20th centuries means that it is possible to co-create and adapt the interpretation programme to the needs of a specified group. This approach is more effective in providing knowledge about the traditional agriculture in the region. The activities are a pretext for discovering secrets of architecture and form, while raising awareness of the integrated character of the various social roles and the benefits of cooperation.

The infrastructure available in Swołowo is also used for education of staff from other institutions managing heritage resources – both commercial and private. It is possible to train carpenters and blacksmiths on traditional methods of maintaining buildings and tools, as well as on providing services in this regard. An additional aspect relates to popularising the 'Checked House Region' tourist brand and location, which leads to more effective mobilisation of financial resources for protecting the unique oval village as a whole. Translocation is planned for additional buildings, which are in good condition and technically sound, but not wanted in their original locations. The fact that an inhabited

Ryc. 6. Ekspozycja pokazująca metody wypełniania ścian budynków w konstrukcji szkieletowej – archiwum autora
Fig. 6. Exhibit demonstrating methods of infilling building walls in a frame construction – author's archive

Ryc. 7. Aranżacja jednego z wnętrz zagrody Albrechta poświęcona piwowarstwu – archiwum autora
 Fig. 7. One of the Albrecht's farmstead interiors, which is focused on beer-making – author's archive

w tym zakresie. Dodatkowym aspektem jest popularyzacja marki turystycznej i miejsca, jakim jest „Kraina w Kratę”, a co za tym idzie, sprawniejsze gromadzenie środków finansowych na ochronę całego założenia wyjątkowej wsi owalnicowej. Sukcesywnie planowane są kolejne translokacje obiektów użytkowych w dobrym stanie zachowania oraz sprawnych technicznie, a niechcianych w ich pierwotnych lokalizacjach. O wyjątkowości miejsca świadczy to, że ochroną został objęty zamieszkały obszar, dzięki czemu miejscowość tętni życiem nie tylko podczas wizyt zwiedzających. W dalszych planach rozwoju Swołowa są negocjacje przejęć wytypowanych do ochrony obiektów we wsi, przygotowanie świetlicy wiejskiej z wykorzystaniem na dom kultury, uruchomienie parku maszyn rolniczych będących w posiadaniu muzeum w celu pokazania ich funkcjonowania oraz budowa stałego targu produktów wiejskich⁶.

Proponowana ścieżka zwiedzania nie jest wiążąca, gdyż na terenie całej wsi znajdują się obiekty, które przygotowane są do eksploracji, a owalnicowy układ urbanistyczny sprzyja dobremu skomunikowaniu. W centralnej części wsi znajduje się sadzawka o charakterze użytkowo-rekreacyjnym, a w jej sąsiedztwie można znaleźć artefakty świadczące o ważnej funkcji zbiornika jako rezerwuaru na potrzeby gaszenia ognia, żywołu siejącego spustoszenie w drewnianych osadach jeszcze w XX w.

3. SKANSENY I MUZEA ARCHITEKTURY

W dziedzinie dziedzictwa kulturowego szczególnie liczne są obiekty gospodarcze, mieszkalne i użytkowe. Ze względu na skalę i unikatowość ochronie podlegały

area has become a heritage protection site attests to the unique character of Swołowo. As a result, the place is full of life, not only during tourist visits. Plans for further development involve negotiating takeover of selected protected buildings in the village, organising a village hall to be used also as a cultural centre, developing an agricultural machinery exhibition using resources of the museum to demonstrate how these were used and building a permanent market for local village products⁶.

It is not necessary to follow the visitor trail that has been proposed as there are buildings which can be explored throughout the village, and the oval layout of the village is conducive to individual exploration. A pond can be found in the central part of the village, which was used for recreational and fire protection purposes as fire destroyed many wooden farm buildings in villages well into the 20th century. Artefacts related to the important fire protection reservoir function of the pond can be found in the vicinity

3. OPEN-AIR MUSEUMS AND MUSEUMS OF ARCHITECTURE

In the field of cultural heritage, there are numerous buildings linked to economic, residential and other functions. But due to their scale and uniqueness, the focus has been on sacral buildings and those linked to defence and government. Buildings of lesser importance have been conserved as a rule in concentrated layouts or in tight-knit groups of well-preserved buildings as in open-air museums of architecture. In such situations, various types of architectural structures

obiekty sakralne i związane z obronnością i władzą państwa. Obiekty niższej rangi zachowywane są z reguły w skoncentrowanych układach lub lokalizacjach zwartych o dobrym stopniu zachowania, takich jak skanseny architektury. Ochronie podlegają tam ogólne formy i obiekty architektoniczne, które jednostkowo nie stanowią cennego eksponatu, natomiast świadczą o charakterze tego typu obiektów. Z reguły występują regionalnie i związane są z lokalną tradycją prezentując wyjątkowość kulturową danego obszaru. Przykładami tego typu wystaw mogą pochwalić się choćby Skansen Łódzkiej Architektury Drewnianej z miejskimi obiektami typowymi dla Łodzi XIX wieku, Skansen Architektury Drewnianej Ludności Ruskiej Podlasia w Białowieży czy Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej. Podstawowy zasób posiadania wspomnianych podmiotów jest rozwojowy, a każdy z nich posiada niepowtarzalne eksponaty. Ciekawym obiektem w posiadaniu zubrzyckiego muzeum jest rekonstruowany tartak napędzany kołem wodnym oraz kłody bartne – tradycyjne drażone ule świadczące o początkach hodowli pszczelich. Z kolei w Muzeum Architektury Drewnianej Regionu Siedleckiego położonym w Suchej koło Grębkowa znajduje się szereg zabudowań pochodzących z okolicy. Pierwotnym obiektem jest tutaj założenie dworskie – modrzewiowy dwór Cieszkowskich z 1743 roku z obiektami towarzyszącymi – lodownią, stajnią i leśniczówką. Na terenie skansenu miejsce znalazły również karczma, plebania, wiatrak, dzwonnica, spichlerz, stodoła, maneż, kapliczka oraz kuźnia z wozownią i owczarnia. Układ urbanistyczny jest przypadkowy i nie ma pierwotnego charakteru, jednak stanowi przykład zebranych obiektów i form architektonicznych występujących lokalnie i jako taki może stanowić znaczący potencjał edukacyjny zwłaszcza w połączeniu z projekcją życia w wiekach minionych.

Architektoniczną ekspozycją może się również pochwalić Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem⁷, którego atrakcjami są także m.in. Muzeum Stylu Zakopiańskiego w willi Koliba, Muzeum Powstania Chochołowskiego w Chochołowie, dwór w Łopusznej czy zagrody w Czarnej Górze i w Jurgowie. Są to jednak pojedyncze obiekty architektoniczne nie posiadające kontekstu urbanistycznego, a więc o ograniczonym potencjale, jednak będące unikatami ze względu na styl Podhala. W tej grupie wyróżnia się muzeum w Chochołowie ze względu na cenny charakter wsi składającej się niemal wyłącznie z drewnianych domów zarówno z XX wieku, jak i współczesnych.

Ważnym punktem w edukacji kulturowej na polu architektury jest Szlak Architektury Drewnianej. Pierwotnie opracowany w latach 2001–2003 dla województw śląskiego, małopolskiego i podkarpackiego, poszerzony został w latach 2008–2009 o obiekty w województwie świętokrzyskim. Szlaki turystyczne łączą cenne obiekty architektury drewnianej, takie jak obiekty sakralne, dworki, chałupy i skanseny, jak również wiele innych. Posiada jednak głównie walory turystyczne, dla których urozmaiceniem są znajdujące się w pobliżu obiekty budowlane będące świadectwem

can be protected, which if treated in isolation would not be recognised as valued exhibits, but attest to the character of an architectural type. They are usually of regional significance and are linked to local traditions that reflect the cultural uniqueness of a given area. Examples of these building types can be found in the Łódź Wooden Architecture Skansen, which includes town buildings typical of 19th century Łódź, the Wooden Architecture Skansen of the Ruthenian People of the Podlasie area in Białowieża and the Orava Ethnographic Park in Zubrzyca Górna. The resources of each of the museums referred to here hold potential for development, as their resources are unique to the regions in which they operate. Interesting exhibits in the Zubrzyca Museum include a reconstructed water-powered saw-mill and log hives – bee-hives in traditionally hollowed-out logs that record the beginnings of bee-keeping. In turn, the Museum of Wooden Architecture of the Siedlce Region located in Sucha near Grębków includes several buildings that come from the surrounding area. The initial building and lay-out is that of a manor-house – the larch Manor-House of the Cieszkowski family built in 1743, along with associated buildings, which include an icehouse, stable and forester's lodge. Other buildings in the skansen include an inn, vicarage, windmill, bell-tower, granary, barn, horsemill, shrine, as well as a forge with a coach house and a sheepcote. The layout is coincidental and does not reflect the original character, but even so the buildings are examples of architectural forms appearing locally and so constitute a significant educational potential, especially with regard to understanding daily life in past centuries.

The Dr. Chałubiński Tatra Museum in Zakopane⁷ has several architectural attractions, which include the Museum of Zakopane Style in the Koliba Villa, Museum of the Chochołów Uprising, the Manor House in Łopuszna and traditional farmsteads in Czarna Góra and Jurgów. These are all individual buildings, devoid of the context or layout they were once part. As a result, they are limited in terms of their potential, but are unique in terms of the Podhale style. The Chochołów Museum stands out from this group due to the valuable character of a village where nearly all buildings are made of wood, including those built in the 20th century and the contemporary ones built nowadays.

An important resource for cultural education in the field of architecture is that of the Wooden Architecture Trail. This was initially developed in the years 2001–2003 for the Silesian, Małopolska and Podkarpackie Voivodships. In the years 2008–2009, the Trail was expanded to include sites located in the Świętokrzyskie Voivodship. Tourist trails link together precious wooden architecture sites, including: sacral buildings, manor-houses, peasant houses and open-air museums, as well as many others. The Trail is primarily a tourist trail, which provides also access to a diversity of architectural structures that present a record of cultural development. This project is primarily focused on

rozwoju kulturowego. Założenie nastawione głównie na rekreację może stanowić pretekst do uzupełnienia wiedzy z zakresu dorobku cywilizacyjnego na ziemiach polskich, jednak ich potencjał na polu edukacyjnym jest mocno ograniczony.

4. WNIOSKI

Prezentacja dziedzictwa kulturowego z zakresu architektury i urbanistyki jest szeroko dostępna, jednak ze względu na swoją skalę i znaczącą wartość posiada pewne ograniczenia w możliwościach percepcji. Ośrodki dysponujące własnym poszerzonym i rozwijanym zasobem mającym charakter powszechnych i typowych zabudowań i układów urbanistycznych mają większe predyspozycje do realizowania programów edukacyjnych i integracji różnych dziedzin wspomnianego dziedzictwa. Wszędzie tam, gdzie podlegające ochronie i kultywacji przedmioty i obiekty nie stanowią jednostkowej wartości, a są tylko częścią składową pewnego kompletnego obrazu struktur i warunków życia, możliwe staje się ich doczesne utrzymywanie w dobrostanie z jednoczesnym korzystaniem z ich potencjału użytkowego. Muzeum Kultury Pomorza w Swołowie w kompleksowy sposób podchodzi do oferty dla zwiedzających, pozwalając na wyjście poza schemat podstawowej prezentacji wspaniałego, żyjącego ośrodka wiejskiego regionu Pomorza. Różnorodność form interaktywności pomiędzy różnymi grupami docelowymi a zgromadzonym w muzeum zasobem jest bardzo duża i obejmuje elementy kultu, folkloru, zajęć praktycznych, rękodzieła i zagadnień inżynierskich. Dzięki zaangażowaniu różnych organizacji i stowarzyszeń stale rozwijany jest potencjał tego nietypowego w skali kraju ośrodka będącego sercem „Krainy w Kratę”. Co nietypowe dla obiektów architektonicznych, tutaj specjalną uwagę poświęcono dostępności i dostosowaniu programu do możliwości zainteresowania i przekazu dla dzieci i młodzieży. W porównaniu z licznymi skansenami i obiektami muzealnymi architektonicznymi realizowana w Swołowie misja jest bardzo elastyczna i szczególnie interesująca.

recreation, but provides a pretext for updating one's knowledge about development of civilization on the territory of Poland, but the potential of the sites for heritage education is limited.

4. CONCLUSION

Architectural and urban planning cultural heritage is widely accessible, but due to the scale and significant value, such presentations must contend with certain limitations in public perception. Centres with their own heritage resources in the form of buildings and layouts typical of a region have greater potential for implementing educational programmes that integrate several aspects of heritage. Wherever protected buildings and objects do not individually represent heritage value, but constitute part of larger layout or picture of daily life, there is potential for both maintaining them in good condition and for using their functional potential.

The Museum of Pomeranian Culture in Swołowo presents a systemic approach to dealing with visitors, which provides a way of moving beyond a basic presentation of what is a wonderful centre of living village heritage in the Pomeranian region. The diverse forms of interaction with different target groups mean that the rich museum resources can be matched accordingly, focusing on local worship, folklore, practical activities, handicrafts and engineering issues. The educational potential of this unique centre, which lies at the heart of the 'Checked House Region', is being continuously developed thanks to engagement with a variety of organisations and associations. It is unusual that architectural structures are used as a focus for adapting educational programmes and messages to interest and engage children and youth. Compared to many open-air museums and museums of architecture, the Swołowo mission is implemented in a way that is flexible and especially interesting.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Durydiwka M. Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach). *Turystyka Kulturowa* 2017;2.
- [2] Marczał M., Borzyszkowski J. Lokalne markowe produkty turystyki kulturowej – analiza funkcjonowania na przykładzie „Krainy w Kratę” oraz „Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku”. *Turystyka Kulturowa* 2011;11.
- [3] Rydel M. Raport o polskich dworach. *Spotkania z Zabytkami* 2007;3.
- [4] Szalewska E. *Kraina w Kratę*. Agencja Promocyjno-Wydawnicza UNIGRAF, Bydgoszcz, 2005.
- [5] Projekt nr WND-RPPM.06.03.00–00–019/08 „Wzmocnienie potencjału Pomorskiej Krainy w Kratę – etap II – rozbudowa filii MPŚ w Swołowie” objęty wsparciem w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2007–2013 – Oś Priorytetowa 6, działanie 6.3. Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa pomorskiego.
- [6] <http://www.nck.pl/archi-przygody/> 06.2017.
- [7] http://www.swolowo.pl/swolowo_historia.html, 06.2017.

¹ <http://www.nck.pl/archi-przygody/> 06.2017.

² Szalewska, E., *Kraina w Kratę*, Agencja Promocyjno-Wydawnicza UNIGRAF, Bydgoszcz 2005, s. 3–8.

³ http://www.swolowo.pl/swolowo_historia.html, 06.2017.

⁴ Durydiwka M., *Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach)*, *Turystyka Kulturowa*, nr 2/2017, s. 109.

⁵ Projekt nr WND-RPPM.06.03.00–00–019/08 „Wzmocnienie potencjału Pomorskiej Krainy w Kratę – etap II – rozbudowa filii MPS w Swołowie” objęty wsparciem w ramach

Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2007–2013 – Oś Priorytetowa 6, działanie 6.3. Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa pomorskiego.

⁶ Marczał M., Borzyszkowski J., *Lokalne markowe produkty turystyki kulturowej – analiza funkcjonowania na przykładzie „Krainy w Kratę” oraz „Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku”*, *Turystyka Kulturowa*, nr 11/2011, s. 13.

⁷ Rydel M., *Raport o polskich dworach*, Spotkania z Zabytkami, nr 3/2007, s. 7.

Streszczenie

Na terenie Polski znajduje się wiele zachowanych obiektów architektonicznych i urbanistycznych będących świadectwem dziedzictwa kulturowego. W większości przypadków występują pojedynczo i stanowią indywidualną wartość. Niekiedy są grupowane w skanseny, gdzie część obiektów występuje w otoczeniu pierwotnym, a inne są relokowane na sąsiednie obszary przy pomocy translokacji. Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie stanowi nietypowy przykład, gdyż powstało w obrębie nieprzerwanie funkcjonującej i zamieszkałej wsi o niepowtarzalnych walorach. Istniejąca substancja posłużyła do zapoczątkowania procesu zespolenia funkcji mieszkalno-rolniczej z komercyjnie działającą placówką kulturową o wiodącej funkcji w regionie. Kompleksowe, nowoczesne i kreatywne podejście do prezentacji szerokiego wachlarza aspektów kulturowych i inżynierskich pozwoliło na uzyskanie potencjału edukacyjnego i społecznego wspomagającego przetrwanie dorobku dziedzictwa obecnego województwa pomorskiego. Zastosowane tam mechanizmy mogą posłużyć za wzór współczesnego podejścia do kultywowania zwyczajów, rzemiosła i folkloru w tradycyjnym, historycznym otoczeniu urbanistycznym.

Abstract

In Poland, the many surviving architectural and urban forms provide a record of cultural heritage. In many cases, the buildings stand alone and constitute an individual value. Sometimes they are grouped together in an open-air museum, where some buildings are still in their original surroundings, whereas others have been translocated from neighbouring regions. The Museum of Pomeranian Folk Culture in Swołowo is not typical, as it was established in a continuously functioning and inhabited village characterised by a set of unique values. The existing buildings served as a basis for bringing together residential and agricultural functions with the commercial operations of a leading cultural institution in the region. The systemic, novel and creative approach used to present the wide range of cultural and engineering aspects helped generate educational and social capacity to assure sustainability of heritage resources of what today is the Pomeranian Voivodship. The approach applied can serve as a model for contemporary approaches to animating traditions, handicrafts and folklore within the traditional, historic spatial context.